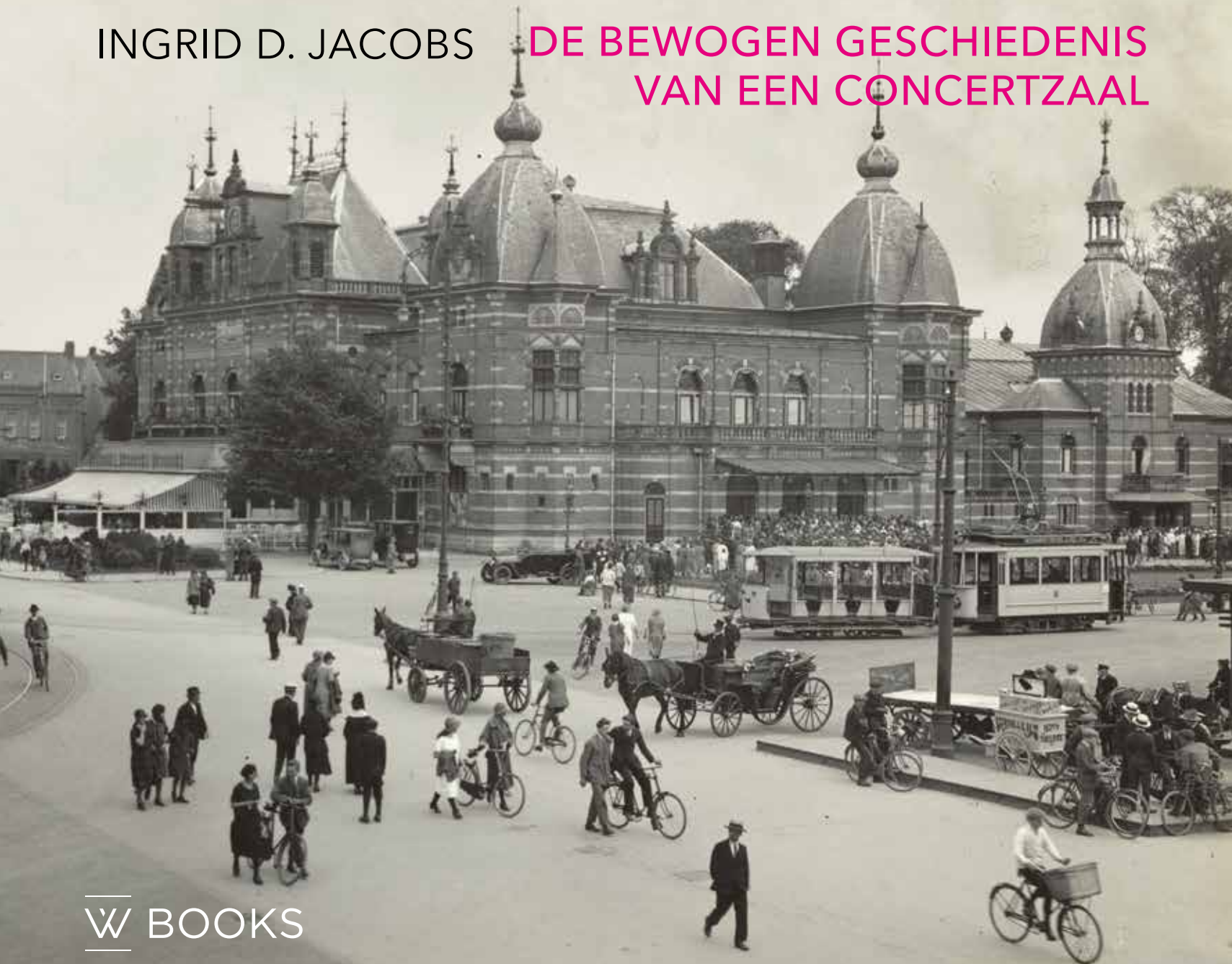

MUSIS SACRUM ARNHEM 1847-2022

INGRID D. JACOBS

DE BEWOGEN GESCHIEDENIS
VAN EEN CONCERTZAAL

MUSIS SACRUM ARNHEM 1847-2022

DE BEWOGEN GESCHIEDENIS
VAN EEN CONCERTZAAL

INGRID D. JACOBS

W BOOKS

INHOUD

WOORD VOORAF	6	1890	
TEN GELEIDE	8	HET KREMLIN VAN ARNHEM,	44
Voor de muziek uit of in de pas?	8	EEN NEORENAISSANCEZAAL	
De oudste zaal?	11	Jan Albert Kwast (1851-1918)	48
Verantwoording	12	Heuckeroth en de Mahler-première	51
Dankwoord	15	Tweede periode Kwast	54
1847		Eerste Wereldoorlog	55
EEN ZAAL VOOR EEN	16	Dameskaarten	55
NEDERRIJNS MUZIEKFEEST		De nieuwe tijd	60
Henri Guillaume Fromberg	19	Van onderwijs tot Malthusianisme	67
Een Liedertafel	22	Levende meesters	67
De eerste vijfjaar 'aan de Muzen gewijd'	22	Caecilia en de stad	68
1852		Koormuziek en de Vereniging Musis-Orgel	69
EEN TENTOONSTELLINGSZAAL	24	Louis Armstrong	70
Een stedelijke muziekzaal	24	1933-1949	
Kermis en nijverheid	27	CRISIS, OORLOG EN WEDEROPBOUW	72
En de muziek?	28	Voelbare dreiging	75
1866		Verbouwing in oorlogstijd	76
EEN EERSTE SIERLIJKE CONCERTZAAL	32	Heineken, pachter in oorlogstijd	77
Caecilia en het Concertgebouworkest	34	Wehrmachtheim	78
Bonte programma's	38	Muziekleven in oorlogstijd	79
Het Collegie Musis Sacrum	38	Maatregelen en veerkracht	80
Volkscconcerten	39	Intimidatie en bijeenkomsten	82
Multatuli in Arnhem	41	The Ramblers en het Hongaars Strijkkwartet	82
		Winterhulpconcert op 31 januari 1942	85
		De Arnhemse oorlogsdirigenten	87
		Directeur in oorlogstijd	90
		De laatste oorlogsjaren	91
		De Slag om Arnhem	92
		Bijzondere Verzorging	94
		Dreigt Musis toch te verdwijnen?	97
		Arnhemse Vereniging voor Kamermuziek	99

1950-1982

HET 'NIEUWE MUSIS' VAN HERMAN ————— 102

HERTZBERGER DAT ER NIET KWAM

De naoorlogse Caecilia-concerten 102

Volkszangers en dichters 107

Klassiek repertoire 107

De invloed van de bierbrouwer 111

Het Plan-Hertzberger 112

Notenkrakersprotesten 114

1983

MUSIS SACRUM VOOR IEDEEREEN ————— 116

Kunststof en zelfbediening 116

Glas-in-lood 120

Na de feestelijke opening samen met de Rijnhal 120

Kegelen en politiek 122

Honderd jaar Het Gelders Orkest 123

1995

EEN GEBOUW VOL CONTRASTEN ————— 126

Redding voor de stad 129

Kloppend cultureel hart 129

Een nieuw millennium 131

In residence 132

Jazz, tango, soul en disco 134

Jaren van bezuinigingen 135

In aanloop naar de laatste verbouwing 136

2017-2018

GROEN KERAMIEK EN ————— 138

HOUTEN PANELEN

Het achtste Muis 138

De akoestiek 141

Grootse opening 143

Een nieuw geluid 145

Pandemie en muziekleven 147

Een Arnhems orgel 149

Diversiteit en cross-over 150

Visie en sociale verantwoordelijkheid 152

TOT SLOT ————— 154

NOTEN ————— 156

BRONNEN EN LITERATUUR ————— 160

PERSOONSNAMENREGISTER ————— 164

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING ————— 167

COLOFON ————— 168

TEN GELEIDE

Muziek en toneel zijn van alle tijden. Al in de middeleeuwen deden rondtrekkende musici Arnhem aan. Ze speelden ter gelegenheid van feesten of plechtigheden, op een wagen op de Markt of in het Wijnhuis. In 1591 werd in Arnhem op de naamdag van de heilige Caecilia het Collegium Musicum Si Vox est Canta opgericht; het zou het oudste muziekgezelschap van Nederland zijn. St. Caecilia of Concert St. Caecilia, zoals het ging heten, speelde een belangrijke rol in het Arnhemse muzikleven, zelfs tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Sinds 1671 had Caecilia een ‘eigen lokaliteit’, niet veel later speelde ze in de Komodie in de Bakkerstraat, de refter van het Sint-Catharinagasthuis, maar ook in de Planten- en Vogeltuyn aan de Velperweg en de Buitensociëteit. Een échte concertzaal had Arnhem immers nog lang niet.

Het muzikleven onderging tijdens de achttiende en negentiende eeuw belangrijke veranderingen. Zalen werden gebouwd, orkesten en koren opgericht. Overal in Nederland (en in Europa) was een nieuw soort musicus opgestaan: iemand met een steeds betere opleiding, die veelzijdig was en individualistisch, maar ook rekening hield met de wensen van het publiek, nog voornamelijk het gegoede deel van de bevolking.

VOOR DE MUZIEK UIT OF IN DE PAS?

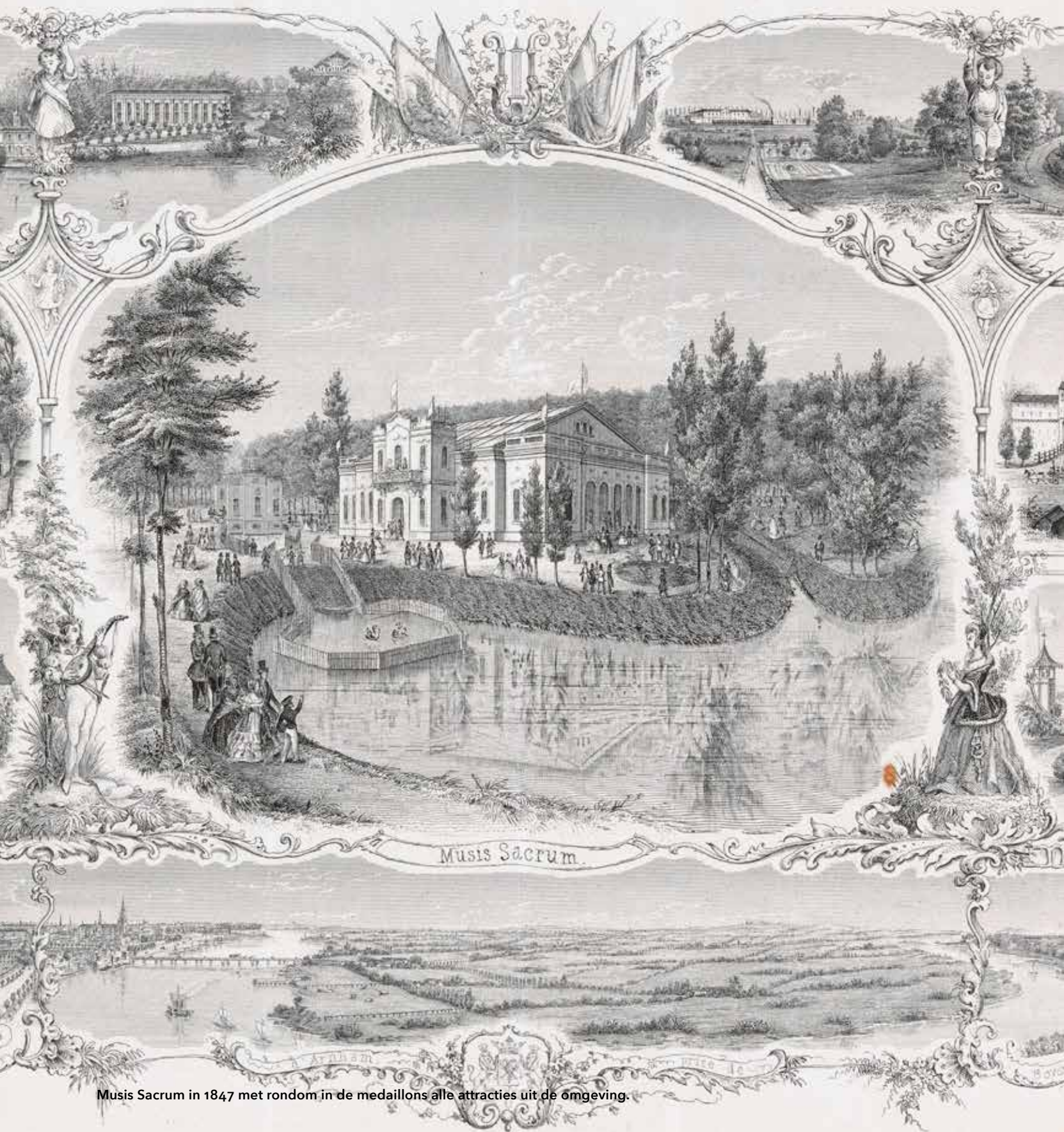
In Arnhem speelde het eerbiedwaardige muziekgezelschap St. Caecilia sinds haar oprichting in 1591 een rol van betekenis.¹ De leden behoorden tot de notabelen van de stad. Op een gegeven moment vormden ze een orkest en traden op met beroemde solisten: Joseph Joachim, Edvard Grieg, Johannes Brahms of Clara Schumann.

Overigens was Caecilia niet uniek, alleen wel vroeg. Rond 1600 richtten muzikliefhebbers in heel het land *collegia musica* op. Ze begonnen meestal als

zanggezelschap, pas later deden instrumentalisten mee. Nog weer later ondersteunden ‘professionele’ stadsmusici de liefhebbende amateurs. Eind achttiende eeuw traden de musici uit hun beslotenheid: vanuit de salons of sociëteiten kwamen ze in de openbaarheid. De leden van de *collegia musica* waren aanvankelijk heren. De dames mochten om het andere concert mee; hier komt de term Damesconcert vandaan en de Dameskaarten. In Arnhem werden bij Caecilia de eerste damesleden al in 1671 verwelkomd: Margareta Muis en Helena Coets.

Steeds meer mensen kregen toegang tot cultuur. De *collegia* traden op voor publiek buiten de eigen gelederen en Arnhem werd voor veel musici – dirigenten, componisten en solisten – een opstap naar een carrière elders, in het westen van het land of in Europa. Ongeveer zoals de stad in de negentiende eeuw een tussenstop was voor musici uit heel Europa op weg naar Den Haag of Amsterdam.² Bekend is dat de *Berliner Philharmoniker* Arnhem aandeden en

Muis Sacrum in 1847 met rondom in de medaillons alle attracties uit de omgeving.

Tentoonstelling *De Mensch* was te zien in de Dierentuin in 's-Gravenhage van 5-21 maart 1937 en in Musis-Sacrum van 2-25 april 1937. De collectie 'menselijk lichaam' kwam uit het Hygiënisch Museum in Dresden. Bezoekers konden leren hoe het menselijk lichaam was opgebouwd, wat volgens de organisatoren bijdroeg aan een betere gezondheid.

>
Zoals met veel onderzoek naar vooroorlogse Arnhemse geschiedenis, merkte ik ook bij mijn archiefonderzoek naar Musis Sacrum dat tijdens de oorlogshandelingen stukken verloren zijn gegaan.

noch in huis, noch in Het Gelders Archief. Het Gelders Archief beheert de archieven van Het Gelders Orkest en van het Concert St. Caecilia – ze zijn onontbeerlijk voor Muisis-onderzoek. Ik kon gebruik maken van veel andere bronnen, en gelukkig ook van mijn eerdere publicaties. Uit al die bronnen, literatuur, gesprekken en talloos veel dossiers uit Het Gelders Archief (secretariearchieven, gemeenteverslagen, documentatiecollectie etc.) en het Erfgoedcentrum Rozet kon ik de geschiedenis van 175 jaar Muisis Sacrum toch samenstellen. Zie hiervoor ook het overzicht van bronnen, archieven en literatuur achterin het boek.

DANKWOORD

In 2009 publiceerde ik voor het eerst over Muisis Sacrum. Ik schreef het hoofdstuk 'Muziekleven' in het tweede deel van de Arnhemse stadsgeschiedenis. De jaren erna volgden meer kortere publicaties en (dirigenten)biografieën. Ik vertelde over de acht openingen en over Muisis in de oorlog. Zou ik ooit een grote monografie over Muisis Sacrum gaan schrijven? Erg verrast was ik door de vraag vanuit Muisis Sacrum in het vroege voorjaar van 2021. Aanvankelijk ging het om een wandeling, een lezing, en uiteindelijk werd het een boek. Ik dank directeur Hans Verbugt dan ook bijzonder voor deze opdracht.

Uitgever Marti Huetink van WBooks had vertrouwen in dit project, én hij las de allereerste versie, waarvoor ik hem zeer dankbaar ben. Ik ben erg gelukkig met mijn kritische en deskundige leescommissie. Frits Zwart is oud-directeur van het Nederlands Muziek Instituut, Mengelberg-biograaf en Concertgebouw-kenner. Hendrik Henrichs is historicus, muzikkliefhebber en collega-redacteur van het Arnhems Historisch Tijdschrift. Tineke Seebach is oud-archieffmedewerker, Arnhemkenner en auteur van *De Muzen Omsingeld*. Kenne Peters is programmeur klassieke muziek binnen Muisis Sacrum. Ik dank hen allen! Historicus en schrijver Stef Ketelaar deelde zijn kennis over politieke bijeenkomsten in Muisis, en

Hans Hierck, oud-directeur van HGO, voorzag me van aanvullende informatie over de periode 1980-1995.

Muisis-medewerkers Evalia Zilverschoon, Han Hardonk, Marlon de Wit, Mathieu Roskam en Masja Schimscheimer dachten op hun eigen wijze mee. Tot slot had dit boek niet geschreven kunnen worden zonder Het Gelders Archief en het Erfgoedcentrum Rozet in Arnhem. De medewerkers van beide instellingen, en dan vooral Pieter Goossen en Hans Timmerman, ondersteunden en hielpen me enorm, waarvoor veel dank.

Ingrid D. Jacobs

Nijmegen 23 juli 2022

*De ontbrekende stukken
zijn verloren gegaan tijdens de oorlog.
Logbehandelingen in september 1944/1945.*

*De onderstaande 134. 135. 139. 140. 144.
146. 149. 150. 151. 152 en 153 en 156
zijn opgeborgen in het dossier:
X 07. 357. 124 VII N. 10
huurbepaling.
serie 1940/1950.*

*Ontbrekende Nos
18, 19, 20, 21, 27, 46, 63, 86, 114 t/m 122,
127 t/m 130, 132 t/m 146, 149 t/m 153,
156, 157, 159 t/m 161, 163 t/m 176, 178,
182 t/m 207, 112, 213, 214.*

De plattegrond van Arnhem in 1853; Musis Sacrum, de Lauwersgracht en de Velperbarrière zijn te zien. Het Koningsplein is nog leeg.

Dat laatste leek het geval want al kort na de aankoop stelden burgemeester en wethouders voor Musis uit te breiden omdat een ruimere zaal nodig was voor de 'Tentoonstelling van Voortbrengselen der Nationale Nijverheid en zijn overzeesche bezittingen'. Stadsarchitect H.J. Heuvelink (1806-1867) werd aangezocht om een stenen aanbouw te maken achter het hoofdgebouw van Fromberg in dezelfde neoclassicistische stijl. En zo werd Musis aan de noordzijde van de oude zaal, aan de kant van de

Velpersteenstraat, uitgebreid met een ruimte van 18 x 36 meter voorzien van een houten kap. Drieduizend bezoekers konden er een plek vinden. Middenin de zaal stond een fontein en langs de wanden was een galerij. Zowel de fontein als de galerij zullen niet zo praktisch zijn geweest want ze werden korte tijd later weer afgebroken, waarna de fontein een plekje in het park kreeg.

De nieuwe zaal kostte f 19.870 (€ 240.000) en was ruim op tijd klaar voor de opening van de

tentoonstelling door de burgemeester en de Commissaris des Konings op 17 juli 1852. Onder de 70.000 bezoekers die de expositie bezochten, waren ook leden van de Koninklijke familie. De tentoonstelling was een groot succes. Het was ook niet niks, ‘al die heerlijke tapijten, vloerkleeden en karpetten van Deventer makelij, voorwerpen van pleister, aardewerk, porselein, glas en kristal en meubels van hout en ander materiaal waaronder lakwerk’ van ongeveer achthonderd inzenders.² De ruimte bleek ook de volgende jaren geschikt om landbouw- of bloemententoonstellingen te houden.

Arnhem beschikte nu gedurende ruim een decennium over de grootste evenementenhal van Nederland! In 1864 streefde Amsterdam met het Paleis voor Volksvlucht – een initiatief van de Amsterdamse arts Samuel Sarphati en zijn Vereniging voor Volksvlucht – de Gelderse hoofdstad voorbij. Het glazen tentoonstellingsgebouw van architect Cornelis Outshoorn aan het Amsterdamse Frederiksplein was weliswaar groter, maar al snel niet meer rendabel als slechts tentoonstellingsgebouw. Het werd een ‘vermaakcentrum’ waar het Paleisorkest en de Paleisorganist wekelijks concerten gaven, maar waar ook de Arnhemse Orkest Vereniging in 1890 nog optrad. In 1928 brandde het Paleis af.³

Het Arnhemse gemeentebestuur deed er alles aan de stad als ‘Haagje van het Oosten’ te promoten.⁴ Behalve met de evenementenhal profileerde Arnhem zich ook met een Komedie die even groot was als die in Den Haag; dat was de nieuwe Schouwburg die sinds 1864 aan het Koningsplein stond.

Feitelijk bestond Musis nu uit drie zalen achter elkaar (gezien vanaf de Lauwersgracht): de kleine zaal, de grote zaal en de nieuwe zaal. In 1853 kwam er een ‘uurwerk’ in het klokkentorentje boven de vestibule van de grote zaal, op het oudste deel van Musis; de klok was op de nijverheidstentoonstelling aangeschaft. Eind jaren vijftig van de negentiende eeuw was ook de directe omgeving van de zaal ingericht: een stuk van de gracht werd gedempt en

een ijzeren hek sloot het hele terrein rondom Musis af. Overdag was het park voor iedereen vrij toegankelijk.

KERMIS EN NIJVERHEID

Van 23 augustus tot 4 september 1853 was er voor het eerst kermis in en om Musis. De muziek kwam uit Amsterdam en werd verzorgd door het Parkorkest van J. Edward Stumpff. In 1854 was er een landbouw-tentoonstelling, die bezocht werd door Willem III,

De Schouwburg aan het Koningsplein, in 1864 ontworpen door F.W. van Gendt. Prent R. Geissler.

Het Paleis voor Volksvlucht in Amsterdam, eind negentiende eeuw. Foto Andries Jager.

Musis Sacrum rond 1870. 'Een groote waarde ontleent Musis Sacrum aan zijn terras en wandelpark – dat evenwel in het voorjaar van 1881 zijn kleinen vijver heeft verloren en aan de Noordzijde zeer is ingekrompen. Des zomers bij de middag- en avondconcerten of bij prachtige avondstond wemelt het van bezoekers, die hier volop genieten, onder het dichte bladerendak van weelderig geboomte, van het gezicht op een der schoonste punten van de Lauwersgracht.' Aldus, M.A. Sipman in *Arnhem en zijn omstreken* uit 1881, op p. 23.

van zelfkritiek? Het laatste eigen concert was op 14 april 1890, maar Caecilia bleef een bekende 'speler' op het Arnhemse podium. Het bestuur van Caecilia zou als een soort 'impresariaat' gedurende zo'n tachtig jaar het Concertgebouworkest met grote dirigenten en beroemde solisten engageren. Daarmee werd Caecilia vergelijkbaar met Diligentia in Den Haag: een concertvereniging met leden.

Tot 1895 was het meestal vaste dirigent Willem

Kes die het Concertgebouworkest in Musis leidde, en daarna Willem Mengelberg. De Caecilia-leden bezochten de concerten vanzelfsprekend, want deze uitjes waren hét culturele gebeuren voor de gegoede klasse. Musis Sacrum had het Concertgebouworkest natuurlijk liever zelf uitgenodigd. Nu misten ze inkomsten door het concurrentiebeding tussen het Concertgebouworkest en Caecilia, dat het orkest betaalde, maar ook de recette opstreek.³ Het

St. Cecilia.

DERDE CONCERT.

Maandag 13 Januari 1873.

Dirigent de Heer H. A. MEIJROOS.

SOLISTEN:

Zang: Mevrouw AMALIE JOACHIM—WEISS,
Concert-zangeres uit Berlijn.

Viool: De Heer JOSEPH JOACHIM,
Directeur der Königliche Hochschule für Musik te Berlijn.

PROGRAMMA.

EERSTE AFDEELING.

1. Ocean 2^e Symphonie in C-dur ANT. RUBINSTEIN.
Allegro maestoso.
Adagio non tanto.
Allegro.
Adagio — Allegro con fuoco.
(Eerste uitvoering.)
2. Aria uit de Opera: Orpheus J. C. VON GLECK.
3. Adagio en 1^e deel van het Concert N°. 6, in
G-mol, voor Viool L. SPOHR.

TWEDE AFDEELING.

1. Ouverture: Euryanthe C. M. VON WEBER.
2. { a. Lithauisches Lied F. CHOPIN.
(Polnische Lieder N°. 16.)
b. Mignon L. VAN BEETHOVEN.
3. Romance in F, voor Viool L. VAN BEETHOVEN.
4. Lieder.
a. Wohin F. SCHUBERT.
b. Gruss F. MENDELSSOHN BARTHOLDY.
5. { a. Barcarolle. L. SPOHR.
b. Abendlied. voor Viool. R. SCHUMANN.
c. Ungarische Tänze N°. 5 en 6 } J. BRAHMS.
(Voor Viool ingericht door J. JOACHIM.)

Aanvang ten half acht ure.

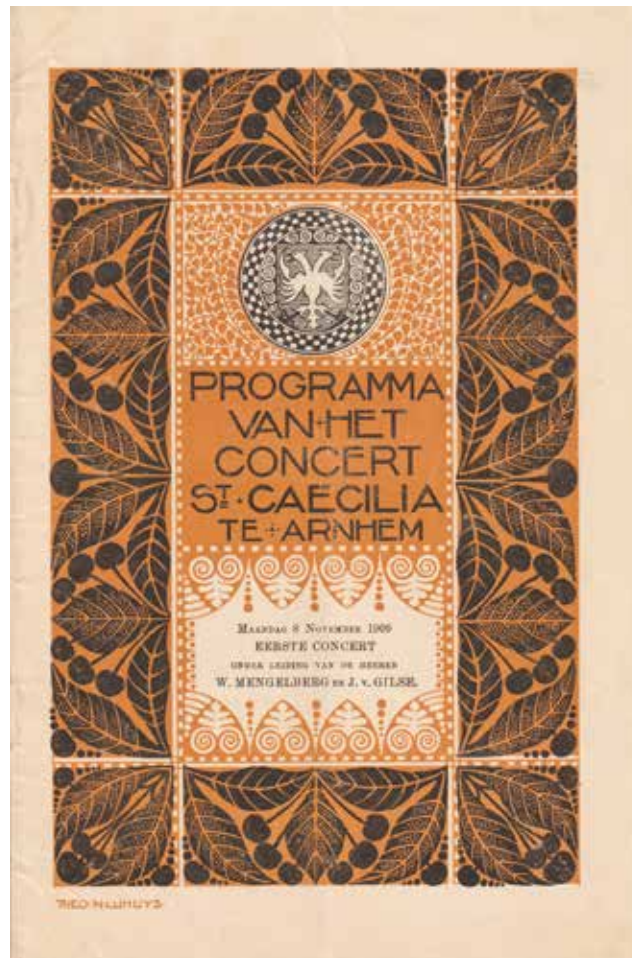
MAATREGELN VAN ORDE BIJ HET VERLATEN DER ZAAL.

1. Voor hen die van geen rijtuig gebruik maken, is gedurende vijf minuten gelegenheid zich door beide hoofddeuren (*Felperplein* en *Felperbiennensingel*) te verwijderen.
2. Daarna afroeping der rijtuigen bij nummers in twee files (die der eigen rijtuigen aan den *Felperbiennensingel* volgens aanduiding in de Zaal.
De Leden worden beleefdelijk uitgenoodigd hunne medewerking te verleenen bij de uitvoering dezer maatregelen, ten hunnen behoeve genomen.

DE DIRECTIE.

GEDRUKT BIJ J. J. COERS TE ARNHEM.

Behalve het programma zijn de 'Maatregelen van orde bij het verlaten van de zaal' zeer van belang.

De Caecilia-programma's werden ontworpen door sierkunstenaar en lithograaf Theo Neuhuys. Hij maakte ook boekomslagen voor de romans van Louis Couperus, onder meer van *De boeken der kleine zielen*.

toestaan dat de eigenaren op het terras parkeerden. Het betrof immers de voornaamste families uit Velp of Oosterbeek die met hun luxe automobiel op een zoele zomeravond naar Musis kwamen, soms voor een concert, maar vaak ook om alleen op het terras te zitten en gezien te worden.

Tussen 1932-1934 was J. Schoonderwaldt de directeur-beheerder, maar in 1934 keerde Coumans terug. Hij was 'gemachtigd tot het verrichten van transacties met betrekking tot den dagelijkschen gang van zaken in het bedrijf'. Ondanks dat verkeerde

het pand in 1938 in slechte staat, dat kwam vooral omdat alle voorgenomen en begonnen aanpassingen nooit waren afgerond.²² De tijd was rijp voor een nieuwe innovatieve pachter en een grootscheepse verbouwing. Van 1939 dateren de eerste contacten met de toekomstige pachter n.v. Heineken's Bierbrouwerij te Rotterdam.

VAN ONDERWIJS TOT MALTHUSIANISME

De bestuurders, pachters en gérants zorgden voor de exploitatie, en ze wisten alle organisaties te bereiken. Het gebruik van Musis kon in de eerste decennia van de twintigste eeuw niet diverser zijn. Lokale organisaties wisselden af met nationale evenementen. Van 15-17 juni 1900 was er een Grote Internationale Honden-Tentoonstelling, georganiseerd door de Koninklijke Nederlandsche Jachtvereniging NIMROD. Honden- en kattententoonstellingen zouden honderd jaar later ook nog geregeld plaatshebben.²³ Op 14 april 1909

hield de Nationale Vrouwenraad van Nederland de Tiende Algemeene vergadering. Presidente E. Baelde opende de vergadering en heette alle deelnemers 'hartelijk welkom in het schoone Arnhem...' De officiële oprichtingsvergadering van de Vereniging Het Nederlandsch Openluchtmuseum had op 24 april 1912 plaats in Musis Sacrum, en werd begeleid door een kleine tentoonstelling die de genodigde notabelen informeerde over de plannen voor het museum.²⁴ Ruim een maand later, van 28-31 mei 1912 had de Vereniging van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland de zaal gehuurd voor een School- en Onderwijstentoonstelling, waar leermiddelen, bibliotheekboeken voor onderwijzers en voor leerlingen, schoolprenten, blinde wandkaarten, schoolmeubelen, schoolinrichting (van vloerbedekking tot urinoirs) te zien waren. De opening van het nieuwe gebouw van de Heidemaatschappij aan de Apeldoornseweg op maandag 22 september 1913 werd in Musis gevierd in aanwezigheid van prins Hendrik, beschermheer en erevoorzitter van de Heidemaatschappij. Op 23 en 24 april 1919 streek het Congres tegen het Nieuw-Malthusianisme en ter bespreking van het Bevolkingsvraagstuk in Arnhem neer. Onderwerp van discussie was onder meer het grote gevaar van de kunstmatige kinderbeperving. Het congres sprak zich uit tegen preventieve en abortieve middelen in en buiten het huwelijk. De Utrechtse professor B.J. Kouwer hield een lezing over 'De waarde van het moederschap'. Het congres trok veel bezoekers die werden ondergebracht in de hotels Des Pays-Bas, De Zon of Bristol. Alle belangrijke organisaties en verenigingen wisten Musis te vinden, de exploitanten deden goede zaken en zullen kwaliteit geleverd hebben.

LEVENDE MEESTERS

Voor de internationale tentoonstelling van Kunstwerken van Levende meesters te Arnhem was in 1890 een speciaal gebouw op het Velperplein neergezet. Drie jaar later, in 1893, werd de tweede

1933-1949

CRISIS, OORLOG EN WEDEROPBOUW

Wat merkte de Arnhemse concertzaal van de crisisjaren dertig? In Arnhem gingen veel ondernemers failliet. Wekelijks las men in de krant berichten over sluitingen en gedwongen executieverkoop. Werd op sociale en culturele uitgaven bezuinigd? Er werden concerten voor minvermogenden gehouden. Tegelijk bloeide het culturele leven in de eerste oorlogsjaren. Muis was al lang weer aan een renovatie toe, de concertzaal was matig onderhouden en overal bladderde de verf af. Toen J. van Biesen en A. Hamach aan de grootscheepse verbouwing begonnen, konden ze niet bevroeden dat de opening tijdens de oorlog plaats zou hebben. In mei 1940 was Muis Sacrum nog in verbouwing. De opvallendste vernieuwing werd restaurant Rotonde, gereed op 24 oktober 1940. Voor de feestelijke heropening van de concertzaal was er op 20 mei 1941 een galaconcert door de Arnhemsche Orkest Vereeniging onder leiding van dirigent Jaap Spaanderman, met als solist concertmeester Herman Krebbers in de *Symphonie Espagnole* op. 21 voor viool en orkest van Lalo.

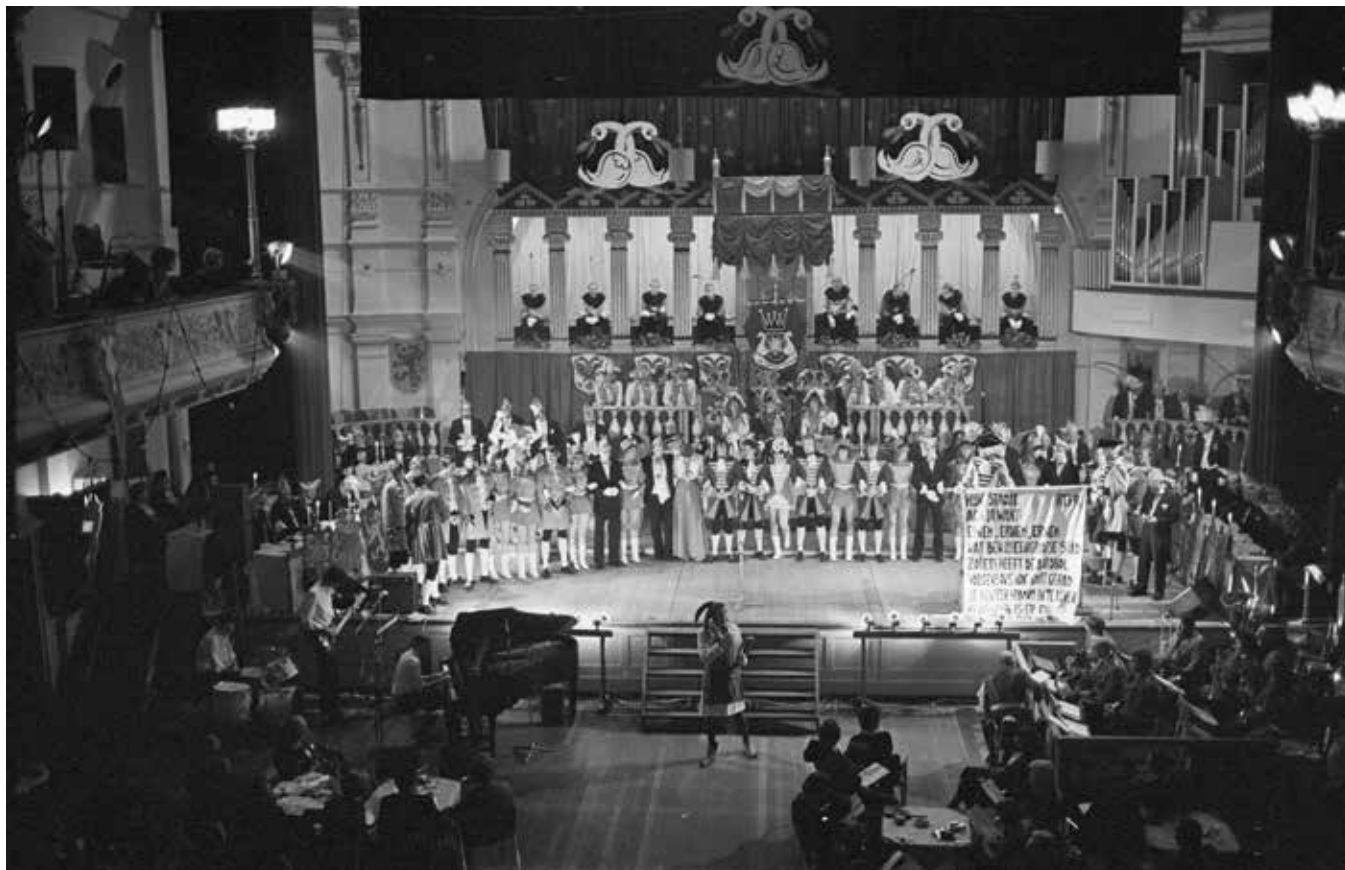
Arnhem ademde begin jaren dertig de rust van een provinciestad. Toch voelde de stad de gebeurtenissen aan de andere kant van de grens. Arnhemse burgers gingen wel op vakantie naar Duitsland omdat ze nieuwsgierig waren naar dat nieuwe regime. De interesse ging snel over in gruwel over de schreeuwerige vaandels die overal in de Duitse steden hingen. Waar was het cultuurland gebleven, vroegen velen zich af, die in de concertzaal van Muis Sacrum zo graag

naar de muziek van Beethoven, Brahms of Schubert luisterden?

De recessie liet zich ook in Arnhem voelen. De *Arnhemse Courant* van de jaren dertig meldt reeksen faillissementsverkoop waarachter de pijn en schaamte van de mensen die hun inkomen zagen verdampen schuilgaat. Werkverschaffing bood hen en anderen soms iets van een compensatie. De Commissie voor de Bevordering van Werkverschaffing in de

Musis Sacrum met *Wehrmachtheim* tijdens de oorlog.

De jaarlijkse pronkzitting van On-Ganse op 8 november 1980. On-Ganse had een aantal privileges: een sleutel van het gebouw en opberg ruimte voor de carnavalsrekwisieten. Foto Gerth van Roden.

van honderd jaar geleden terug te halen stonden er tafeltjes in de zaal en werden er consumpties gebruikt.

Groots werd uitgekapt, in dit seizoen keerden alle dirigenten van het laatste decennium naar Arnhem terug: Georges Octors, Elyakum Shapira, Gerard Oskamp en Yoav Talmi. Zij dirigeerden onder veel meer *The Planets* van Gustav Holst, de Vijftiende symfonie van Sjostakovitsj en *Three Michelangelo Songs* voor mezzosopraan en orkest dat Tristan Keuris in 1990 voor HGO en Jard van Nes had gecomponeerd. Bij het honderdjarig bestaan van het orkest verscheen het boek van Henri Lenferink. *Gelders Orkest 1889-1989*, een publicatie die voor de geschiedenis van Musis Sacrum en de AOV/HGO nog altijd van groot belang is.

Musici van HGO waren ook buiten hun eigen orkest actief. Hoboïst Arthur Mahler richtte in 1988 het Kamerorkest Musis Sacrum op dat hij zelf leidde. In diezelfde periode organiseerde HGO-trompettist Herman Hopman maandelijks jazzconcerten, onder de naam Herman Hopman's Jazzband. In zijn oude stijl jazzclub traden steeds andere musici op.

Zoals gedurende de hele Musis-geschiedenis bleef het gebouw aantrekkingskracht houden op allerlei (maatschappelijke) organisaties. De studiedag 'Landbouw en milieu' zorgde op 30 oktober 1987 voor veel discussies. Het honderdjarig bestaan van de Heidemij werd gevierd op 10 september 1988, waarbij staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen

N.J. Ginjaar-Maas de openingstoespraak hield. Iets totaal anders was de paaseiermarkt op 24 en 25 maart 1990 met deelnemers uit heel Europa. Serieuzer ging het toe toen Musis in november 1990 onderdak bood aan een congres van de Commissie Lange Termijn Milieubeleid (CLTM) met als onderwerp 'Denkbeelden voor de 21ste eeuw'. Aan de orde kwamen vragen als

'Wat voor milieubeleid moeten we voeren om ook in de 21ste eeuw op duurzame wijze te leven?' Tot slot was er in 1990 (weer) een tentoonstelling: 'Dalí in Arnhem', ter herdenking van de in 1989 overleden kunstenaar. Driehonderd werken, sculpturen, grafiek en tekeningen, onder auspiciën van de 'Dutch Art Foundation Musis Sacrum' werden getoond.

Een van de vele kattenshows in Musis Sacrum, 1979. Foto Gerth van Roden.

De Arnhemse band The Moans tijdens een reünie in Musis Sacrum in 1984. Op de foto: een fan, Herman Brood en Erlend Josephy. Foto Gerth van Roden.

COLOFON

UITGAVE

wBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m.
Musis & Stadstheater Arnhem
algemeen@musisenstadstheater.nl
<https://www.musisenstadstheater.nl/>

TEKST EN BEELD

Ingrid D. Jacobs

VORMGEVING

BUROGRAPHIC / Erlend Schenk

© 2022 wBOOKS Zwolle / Ingrid D. Jacobs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2022.

ISBN 978 94 625 8523 2

NUR 693

OVER DE AUTEUR

Ingrid D. Jacobs is cultuurhistorisch onderzoeker, auteur en verteller. Ze publiceert over stadsontwikkeling, architectuur en muzieklevens, en veel over de Arnhemse geschiedenis. Momenteel doet ze onderzoek naar kunstroof en kunsthandel in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zie voor meer informatie over haar onderzoek en publicaties www.ideejacobs.nl.

wBOOKS

MUSIS
— KLOPT AL 175 JAAR —

In 1847 werd in Arnhem een groot zangersfeest gehouden. De stad was uit de beknellende omwalling gebroken en er was plek voor een huis voor de muzen, een Huis voor Muziek. En dus werd voor de gelegenheid een zaal gebouwd die de naam Muis Sacrum kreeg.

In *Muis Sacrum Arnhem 1847-2022* schrijft Ingrid D. Jacobs de bewogen geschiedenis van Muis Sacrum Arnhem. Een geschiedenis die in 2022 175 jaar beslaat. Gedurende al die jaren gebeurde er iedere dag wel iets. Vaak waren er meer voorstellingen, concerten, tentoonstellingen of diners op een dag. Het gebouw doorstond oorlog, stadsvernieuwing en bezuinigingen. De zo herkenbare zaal met de torentjes hield stand op het 'eiland' midden in de stad. Beroemde musici, dirigenten, solisten, orkesten, bands, popartiesten, dj's traden en treden er op. Politici van links en rechts gebruikten de zaal als hun podium. Bedrijven hielden vergaderingen en tentoonstellingen. En welke Arnhemmer heeft niet ooit een Eindbal van Dansschool Wensink in Muis meegemaakt?

De zaal is wellicht de oudste concertzaal in Nederland, in elk geval de zaal die continu in gebruik bleef. Daarvoor onderging het gebouw wel acht metamorfoses, acht architectonische en stedenbouwkundige ontwikkelingen. Met de allerlaatste verbouwing keerde de cultuur definitief terug: de Muzenzaal, de Van Beinumzaal en de Parkzaal bieden plek aan symfonisch repertoire, kamermuziek, wereld- en popmuziek.

MUISIS
— KLOPT AL 175 JAAR —

9 789462 585232

WWW.WBOOKS.COM

